

METODY SŁUŻĄCE ZAPEWNIANIU PRZESTRZEGANIA PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

DOPUSZCZALNOŚĆ UŻYCIA SIŁY ZBROJNEJ W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

ROZWÓJ HISTORYCZNY

Jakkolwiek próby zarysowania granic dopuszczalności uciekania się do użycia siły zbrojnej podejmowane były w doktrynie prawa (uczeni, badacze, eksperci) przez stulecia, to jednak dopiero w wieku XX zaczęły przybierać kształt wiążących norm prawnych. Współczesne prawo międzynarodowe ogranicza już dopuszczalność użycia siły zbrojnej tak dalece, iż zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny uzasadnione jest mówienie o *ius contra bellum* – prawie zakazującym prowadzenia wojny. Pamiętajmy jednak, że prawo międzynarodowe wciąż pozwala na legalne użycie siły (np. w samoobronie), więc pojęcie *ius contra bellum* nie jest pojęciem absolutnym – jest natomiast przykładem całkowitego wyeliminowania wojny napastniczej z arsenału legalnych środków prowadzenia polityki przez państwa.

Można wskazać na następujące etapy kształtowania się *ius contra bellum*:

1. Konwencja haska (II) z 1907 roku w sprawie ograniczenia użycia siły celem ściągania długów zawarowanych umową (tzw. Konwencja Drago-Portera).

Konwencja wprowadzała pierwszeństwo metod pokojowych w zakresie rozstrzygnięcia sporów związanych z egzekwowaniem zobowiązań, jakie istniały po stronie danego państwa w stosunku do obywateli drugiego państwa.

„Układające się Mocarstwa postanawiają nie uciekać się do użycia siły zbrojnej celem ściągnięcia zawarowanych umową długów, których zwrotu, jako należnego jego obywatelom, od Rządu jednego kraju domaga się Rząd drugiego. Wszelako postanowienie to nie będzie mogło się stosować, jeżeli Państwo dłużnicze odrzuca albo pozostawia bez odpowiedzi propozycję rozjemstwa (arbitraż) albo przyjąwszy ją, czyni niemożliwym sporządzenie zapisu na sąd rozjemczy, albo potem zaniecha zastosowań się do wydanego wyroku”.

2. Tzw. **Traktaty Bryana** – dwustronne porozumienia zawierane przez Stany Zjednoczone poczynając od 1913 roku (w 1916 roku w mocy pozostawało szesnaście tego rodzaju umów).

Strony zobowiązywały się przedkładać istniejące między nimi spory komisjom concyliacyjnym i nie rozpoczynać działań wojennych przed raportem ustanowionej komisji;

3. **Pakt Ligi Narodów z 1919 roku** w art. 10-16 częściowo ograniczał dopuszczalność uciekania się do wojny w stosunkach między członkami Ligi (nie zakazywał natomiast prowadzenia wojen w ogóle), m.in. przez:

- wprowadzenie obowiązku rozstrzygnięcia sporów w pierwszej kolejności metodami pokojowymi;
- wprowadzenie zakazu uciekania się do wojny przed upływem trzech miesięcy od zapadłej w danym sporze decyzji rozjemczej, sądowej albo sprawozdania Rady Ligi Narodów;
- wprowadzenie zakazu uciekania się do wojny z państwem, który zastosuje się do orzeczenia sądowego lub arbitrażowego zapadłego w danym sporze lub do przyjętego jednomyślnie sprawozdania Rady Ligi (w przedmiocie sporu);

4. **Traktat przeciwojenny (tzw. Pakt Brianda-Kellogga) z 1928 roku.**

Państwa strony:

- a) wyrzekały się wojny jako środka prowadzenia polityki zagranicznej,
- b) zobowiązywały się do pokojowego rozstrzygnięcia sporów.

5. **Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 roku.**

Zasada wyrażona jest art. 2 (4) Karty Narodów Zjednoczonych (KNZ). Przepis ten stanowi zakaz używania siły zbrojnej w stosunkach międzynarodowych.

Art. 2 (4) KNZ:

*„Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych **od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa, lub wszelkiego innego sposobu, niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych.**”*

Podkreślmy zatem, że art. 2 (4) KNZ zakazuje groźby lub użycia siły zbrojnej:

- przeciwko całości terytorialnej innego państwa (np. poprzez okupację) lub
  - niepodległości politycznej innego państwa (np. interwencji w celu zmiany rządu)
- lub

- w inny sposób, niezgodny z zasadami Narodów Zjednoczonych.

Art. 2 (4) KNZ oznacza, że:

a) zakazane jest nie tylko „uciekanie się do wojny”, ale także użycie siły zbrojnej, które w danym przypadku nie może być zakwalifikowane jako „prowadzenie działań wojennych” (np. incydentalne ostrzelanie posterunków granicznych sąsiedniego państwa);

b) zakazane jest wyłącznie użycie siły zbrojnej lub groźba jej użycia. Przymus lub groźba o innym charakterze (np. ekonomicznym) nie są zabronione przez art. 2 (4) KNZ, choć jednocześnie takie działanie może być nielegalne na innym gruncie.

Przykładem jest sytuacja, w której jedno państwo zmniejsza przewidzianą umową międzynarodową ilość transferu np. gazu innemu państwu, w celu przymuszenia tego państwa do działania zgodnego z interesem tego pierwszego. To działanie może być bezprawne, ale na pewno nie będzie przykładem złamania art. 2 (4) KNZ.

c) ochronie przed groźbą lub użyciem siły podlegają wszystkie państwa, niezależnie od tego, czy są stronami KNZ;

d) zakaz dotyczy stosunków między państwami. Art. 2 (4) KNZ nie zakazuje zatem, co do zasady, prowadzenia przez rząd danego państwa działań zbrojnych przeciwko działającym na jego terytorium ugrupowaniom rebelianckim (co należy potraktować jako sprawy wewnętrzne danego państwa, podlegające jego jurysdykcji krajowej).

Omawiana regulacja (tzn. art. 2. (4) KNZ) rodzi interesujące problemy w kontekście wspierania przez państwo A nielegalnych ugrupowań militarnych i paramilitarnych w państwie B.

Z orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS; sprawa *Nikaragua p-ko Stanom Zjednoczonym* z 1986 r. i sprawa *Bośnia i Hercegowina p-ko Serbii* z 2007 r.) wynika, że:

a) udzielanie pomocy finansowej grupom rebelianckim przez państwo A na terytorium państwa B – nie narusza art. 2 (4) KNZ. (ale może naruszać obowiązek nieinterwencji w wewnętrzne sprawy innego państwa),

- b) dostarczanie broni, amunicji oraz innego sprzętu wojskowego grupom rebelianckim przez państwo A na terytorium państwa B – może naruszać (w zależności od okoliczności faktycznych) art. 2.4 KNZ,
- c) organizowanie i wysyłanie zbrojnych band przez państwo A na terytorium państwa B – narusza art. 2.4 KNZ i może uzasadniać użycie siły w samoobronie w odpowiedzi na zbrojną napad.

Karta Narodów Zjednoczonych wyraźnie przewiduje jednak pewne wyjątki od powyższej zasady (tj. zakazu użycia siły zbrojnej):

- a) (art. 51 KNZ) **użycie siły zbrojnej w samoobronie,**
- b) (art. 42 KNZ) **użycie siły zbrojnej na podstawie decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ,**
- c) (art. 107 KNZ) **użycie siły zbrojnej w stosunku do byłych państw nieprzyjacielskich.**

***

Wyjątek pierwszy: Prawo do samoobrony w przypadku zbrojnej napaści (art. 51 KNZ).
Zgodnie z art. 51 Karty, każdemu państwu przysługuje niepozbawialne prawo do samoobrony w przypadku napaści zbrojnej.

Art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych:

„[...] Każdemu Państwu przysługuje niepozbawialne prawo do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej w przypadku napaści zbrojnej na któregokolwiek członka Narodów Zjednoczonych, zanim Rada Bezpieczeństwa nie podejmie niezbędnych zarządzeń w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony będą natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie mogą uszczuplać władzy i odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa, wynikających z niniejszej Karty, do podejmowania w każdym czasie takiej akcji, jaką ona uzna za niezbędną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

Pamiętajmy jednocześnie, że prawnym źródłem prawo do samoobrony nie jest tylko Karta Narodów Zjednoczonych. Prawo do samoobrony bowiem jednocześnie: (a) jest wskazane w KNZ (art. 51), (b) wynika z międzynarodowego prawa zwyczajowego, (c) stanowi ogólną

zasadę prawa. Niemniej jednak, poniżej omówiono treść prawa do samoobrony – co do zasady – głównie w rozumieniu art. 51 KNZ.

Prawo do samoobrony może być wykonywane (zgodnie z art. 51 KNZ), gdy łącznie spełnione są następujące warunki:

- a) użycie siły w samoobronie jest **konieczne**,
- b) użycie siły w samoobronie jest **proporcjonalne** dla położenia kresu napaści,
- c) użycie siły w samoobronie stanowi **odpowiedź na zbrojną napaść**.

Ad. a) Użycie siły zbrojnej w samoobronie jest konieczne, gdy (łącznie):

- następuje bez nieuzasadnionej zwłoki po zbrojnej napaści.

Upływ czasu między zbrojną napaścią a użyciem siły w samoobronie nie musi w każdym przypadku oznaczać, że samoobrona jest nielegalna. Jednak przedłużająca się, nieuzasadniona zwłoka może prowadzić do uznania, że użycie siły w danym przypadku przestało być konieczne, zwłaszcza wówczas, gdy nie istnieje niebezpieczeństwo ponowienia ataku.

- stanowi jedyny dostępny środek odparcia zbrojnej napaści.

Użycie siły w samoobronie nie jest dopuszczalne, gdy (realnie rzecz biorąc) skuteczne mogą okazać się pokojowe metody rozstrzygania sporów. Jednak nie jest konieczne odwoływanie się do środków pokojowych np. w razie trwającej napaści zbrojnej lub trwającej okupacji terytorium (lub części terytorium).

Ad. b) Użycie siły musi być proporcjonalne do celu, którym jest położenie kresu napaści zbrojnej. Ocena, czy warunek ten jest spełniony, może być dokonana jedynie po dokładnej analizie konkretnego przypadku (*case by case analysis*).

Sprawa platform naftowych (MTS; Iran v. Stany Zjednoczone, 2003 r.)

W październiku 1987 roku Sea Isle City – kuwejcki tankowiec płynący pod banderą Stanów Zjednoczonych w pobliżu wybrzeży Kuwejtu – został trafiony rakietą. Stany Zjednoczone uznając, że odpowiedzialność za atak ponosi Iran, zbombardowały irański kompleks naftowy Reshadat.

W kwietniu 1988 roku amerykański okręt wojenny Samuel B. Roberts wpłynął na minę w pobliżu wybrzeży Bahrajnu. Stany Zjednoczone uznając, że odpowiedzialność za atak ponosi Iran, zbombardowały irańskie kompleksy naftowe Nasr i Salman.

Stany Zjednoczone podnosiły, że w obu przypadkach siła zbrojna została użyta przeciwko Iranowi w ramach wykonywania prawa do samoobrony. Podnosiły, że zaatakowane kompleksy przemysłowe były wykorzystywane przez Iran do celów militarnych (miały służyć m.in. do zbierania informacji wywiadowczych na temat ruchów obcych jednostek pływających w regionie). Użycie siły przeciwko nim spełniać miało warunek „konieczności” i „proporcjonalności”.

MTS nie zgodził się z tym stanowiskiem stwierdzając (dość ogólnikowo), że nie udowodniono, by oba ataki na instalacje naftowe były rzeczywiście koniecznymi środkami podjętymi w odpowiedzi na irańskie ataki. Podkreślił, że Stany Zjednoczone nie zwracały się do Iranu z żądaniem, by ten zaprzestał wykorzystywania platform do celów wojskowych.

Odnosząc się do kryterium „proporcjonalności”, MTS podkreślił, że ataki amerykańskie przeprowadzone były na bardzo szeroką skalę (zniszczono nie tylko same platformy, ale także dwie irańskie fregaty, kilka innych jednostek pływających oraz samolot), która była nieproporcjonalna do aktów zarzucanych Iranowi (dwa izolowane ataki, które nie doprowadziły do zatonięcia jednostek i ofiar w ludziach).

Ad. c) Przesłanka zbrojnej napaści.

Karta Narodów Zjednoczonych nie definiuje pojęcia „zbrojna napaść”. Podkreślić należy, że choć każda „zbrojna napaść” narusza zakaz użycia siły zbrojnej z art. 2 (4) KNZ, to już nie każdy akt stanowiący naruszenie zakazu użycia siły zbrojnej stanowi „zbrojną napaść” (np. incydentalne przekroczenie przez oddział wojskowy państwa X granicy z państwem Y – nie stanowi, jak się wydaje, aktu „zbrojnej napaści” na państwo Y w rozumieniu art. 51 KNZ).

Wskazuje się, że przykładami „zbrojnej napaści” są następujące akty:

- inwazja lub atak na terytorium innego państwa przy pomocy sił zbrojnych jakiegoś państwa,
- bombardowanie terytorium jakiegoś państwa przez siły zbrojne innego państwa lub użycie jakiegokolwiek broni przez państwo przeciwko terytorium innego państwa,
- blokada portów lub wybrzeży jakiegoś państwa przez siły zbrojne innego państwa,

- atak za pomocą sił zbrojnych jakiegoś państwa na siły lądowe morskie lub powietrzne lub flotę morską lub powietrzną innego państwa,
- działalność jakiegoś państwa, które oddało do dyspozycji innego państwa swe terytorium, zezwalając na użycie go przez to państwo w celu dokonania napaści zbrojnej przeciwko państwu trzeciemu,
- użycie sił zbrojnych jednego państwa znajdującego się na terytorium innego państwa za zgodą państwa przyjmującego, naruszające warunki ustanowione w porozumieniu lub wszelkie przedłużenie ich obecności na takim terytorium poza okres wygaśnięcia porozumienia,
- wysyłanie przez lub w imieniu jakiegoś państwa uzbrojonych band, grup, sił nieregularnych lub najemnych, które dopuszczają się aktów zbrojnych o takiej doniosłości przeciwko innemu państwu, że oznaczają akty wyżej wymienione lub oznaczają mieszanie się do nich.

Zauważmy również, że art. 51 KNZ mówi o prawie do samoobrony „w przypadku napaści zbrojnej”. **Powszechnie przyjmuje się jednak, że zgodna z prawem międzynarodowym jest także tzw. samoobrona wyprzedzająca zbrojną napaść (*anticipatory self-defence*), o ile łącznie spełnione są następujące warunki:**

- (a) państwu zagraża bezpośrednio atak zbrojny na wielką skalę (np. ruchy wojsk przeciwnika wskazują na rozpoczęcie ataku, choć nie dotarł on jeszcze do granic państwa będącego celem lub atak już został przeprowadzony, a istnieje niebezpieczeństwo jego ponowienia);
- (b) istnienie tego niebezpieczeństwa jest udowodnione ponad wszelką wątpliwość;
- (c) niebezpieczeństwu nie można inaczej zapobiec, jak tylko przez użycie siły.

W przypadku samoobrony wyprzedzającej, jej podstawę prawną nie stanowi jednak art. 51 KNZ (który wyraźnie mówi o dopuszczalności użycia siły w przypadku napaści zbrojnej), lecz norma prawa zwyczajowego lub ogólna zasada prawa.

Użycie siły w przypadku, gdy nie jest spełniony jeden z powyższych trzech warunków legalności samoobrony wyprzedzającej, traktowane jest jako tzw. **samoobrona prewencyjna (*preemptive self-defence*) – uważana (w opinii większości przedstawicieli doktryny) za niezgodną z prawem międzynarodowym.**

Zob.

Incydent z dnia 6 września 2007 roku

Dnia 6 września 2007 roku samoloty izraelskie zbombardowały reaktor nuklearny znajdujący się na terytorium Syrii. Operacja związana była z podejrzeniami, że reaktor wykorzystywany jest do implementowania wojskowych technologii związanych z konstruowaniem broni masowego rażenia, przekazanych Syrii przez Koreę Północną. Z całą pewnością można wykazać związek między bezpieczeństwem Izraela a faktem prowadzenia przez Syrię prac nad tworzeniem broni masowego rażenia. Z drugiej strony wątpić należy, by był to związek uzasadniający użycie siły zbrojnej w samoobronie.

Podobnie w doktrynie ocenia się tzw. **Doktrynę Busha** (Georga W. Busha), zakładającą możliwość uderzeń wyprzedzających i wojny prewencyjnej, jeśli (według Waszyngtonu) dane państwo zagraża bezpieczeństwu Stanów Zjednoczonych. Przykładem na wykorzystanie doktryny Busha w praktyce była inwazja USA na Irak w 2003 roku – jak należy stwierdzić, przeprowadzona bez należytej podstawy prawnej,

***

Osobny problem przedstawia **zagadnienie dopuszczalności używania siły zbrojnej w samoobronie przeciwko podmiotom niepaństwowym** (np. grupom partyzanckim, działającym na terytorium innego państwa).

Praktyka państw oraz RB ONZ wspiera wniosek, że państwo A może użyć siły w samoobronie przeciwko podmiotom niepaństwowym na terytorium państwa B, gdy to państwo B:

(a) nie chce lub (b) nie jest w stanie

- przeciwdziałać obecności na swoim terytorium podmiotów niepaństwowych, dopuszczających się aktów, które można zakwalifikować jako zbrojną napaść przeciwko państwu A.

***

Dozwolona przez prawo międzynarodowe samoobrona może mieć charakter:

a) indywidualny – gdy państwo będące ofiarą zbrojnej napaści samo odpiera atak;

b) zbiorowy – gdy państwo będące ofiarą zbrojnej napaści prosi o udzielenie mu pomocy militarnej inne państwo, a to ostatnie pomocy udziela.

Sens kolektywnego działania w samoobronie polega na tym, że podejmowane jest ono w sytuacji w której dokonanie aktu agresji przeciwko państwu stronie traktatu jest kwalifikowane jako akt agresji skierowany przeciwko innemu lub wszystkim stronom porozumienia.

Udzielenie pomocy państwu napadniętemu (w ramach samoobrony zbiorowej) oparte może być o:

a) zobowiązanie traktatowe, np.

Art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO)

„Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie jak i w porozumieniu z innymi Stronami działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. [...]”

b) prośbę o pomoc wystosowaną przez legalny rząd w przypadku napaści z zewnątrz (prośba *ad hoc*).

Prawo międzynarodowe pozwala na dokonanie interwencji w konflikcie czysto wewnętrznym na zaproszenie legalnego rządu, o ile jednak interwencja taka nie narusza prawa narodu do samostanowienia (zwłaszcza prawa narodu do wyboru pożądanej przezeń formy rządów).

Zabroniona wydaje się zatem interwencja w konfliktach wewnętrznych:

- które osiągnęły poziom wojny domowej, oraz
- strona działająca przeciwko dotychczasowym władzom sprawuje efektywną kontrolę nad istotną częścią terytorium danego państwa, oraz
- znajduje poparcie wśród miejscowej ludności.

***

Wyjątek drugi: Użycie siły zbrojnej na podstawie upoważnienia Rady Bezpieczeństwa (RB) ONZ (art. 42 KNZ).

Art. 42 Karty Narodów Zjednoczonych

„Jeżeli Rada Bezpieczeństwa uzna, że środki przewidziane w artykule 41 [Karty Narodów Zjednoczonych – tzn. środki niemające charakteru militarnego] mogłyby okazać się niewystarczającymi albo już okazały się niewystarczającymi, jest ona władna podjąć taką akcję przy pomocy sił powietrznych, morskich lub lądowych, jaka mogłaby okazać się konieczną do utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Akcja taka może polegać na demonstracjach, blokadzie i innych operacjach sił zbrojnych powietrznych, morskich lub lądowych członków Narodów Zjednoczonych”.

Rada Bezpieczeństwa jest organem ONZ, na którym spoczywa główna odpowiedzialność za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. W przypadku stwierdzenia przez Radę wszelkiej okoliczności zagrażającej pokojowi (np. poważnych naruszeń praw człowieka, konfliktu wewnętrznego, użycia broni chemicznej, aktu terrorystycznego, całkowitej anarchii na terytorium państwa), **zakłócenia pokoju** lub **aktu agresji na podstawie art. 39 KNZ** może ona podjąć decyzję w przedmiocie zastosowania odpowiednich środków, aby utrzymać albo przywrócić międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo.

Środki, o których mowa, określone zostały w art. 41 i 42 KNZ.

Art. 41 stanowi podstawę do zastosowania środków niepolegających na użyciu siły zbrojnej (np. nałożeniu sankcji ekonomicznych na państwo, którego czyny zagrażają pokojowi lub na zerwaniu z nim stosunków dyplomatycznych). Jeżeli Rada uzna jednak, że środki przewidziane w art. 41 KNZ mogłyby się okazać niewystarczające dla utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa bądź takimi się okazały, wówczas – na podstawie art. 42 KNZ – może podjąć decyzję o przeprowadzeniu akcji zbrojnej.

Akcja zbrojna, o której mówi art. 42 KNZ może być, co do zasady, przeprowadzana w dwojaki sposób:

a) **(model scentralizowany)** Przy użyciu oddziałów wojskowych oddanych przez państwa członkowskie ONZ na podstawie specjalnych porozumień do dyspozycji Radzie

Bezpieczeństwa (art. 43 (1) KNZ), znajdujących się pod bezpośrednią kontrolą operacyjną Komitetu Sztabu Wojskowego (art. 47 KNZ).

Jednak w związku z tym, że porozumienia wskazane w art. 43 (1) KNZ nie zostały nigdy zawarte, ONZ nie dysponuje własnymi siłami zbrojnymi, które mogłyby być wykorzystane do przeprowadzania operacji militarnych, o których mowa w art. 42 KNZ. **Model scentralizowany w „czystej formie” nie występuje zatem w praktyce.**

b) (**model zdecentralizowany**) Rada Bezpieczeństwa autoryzuje (upoważnia) państwa członkowskie do przeprowadzenia operacji zbrojnej, określając cele, które należy osiągnąć oraz okres, na który autoryzacja pozostaje w mocy. Kontyngenty państw członkowskich biorące udział w takiej operacji nie podlegają bezpośredniej kontroli ONZ. Np.

*Rezolucja Rady Bezpieczeństwa nr 1510 z 2003 roku w przedmiocie działania ISAF
(International Security Assistance Force)*

Utworzenie ISAF wiąże się z zawarciem w grudniu 2001 roku przez polityków afgańskich działających pod auspicjami ONZ tzw. Porozumienia Bońskiego. W punkcie 3 Aneksu I do Porozumienia wezwano Radę Bezpieczeństwa ONZ do rozważenia kwestii „autoryzowania rozmieszczenie w Afganistanie sił mandatowych” (*mandated forces*). Dnia 20 grudnia 2001 roku Rada Bezpieczeństwa przyjęła rezolucję nr 1318, w której – działając na podstawie Rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych – upoważniono państwa członkowskie, zgodnie z postanowieniami Aneksu I do Porozumienia Bońskiego, do ustanowienia na okres sześciu miesięcy ISAF w celu udzielania pomocy afgańskiej Władzy Tymczasowej w zakresie utrzymywania bezpieczeństwa w rejonie Kabulu.

Pakt Północnoatlantycki przejął (z dniem 11 sierpnia 2003 roku) strategiczne dowództwo, kontrolę oraz funkcje koordynacyjne w stosunku do sił sojusznicznych (w tym Polskiego Kontyngentu wojskowego) działających w Afganistanie.

***

Wspomnieć należy także o szczególnym przypadku użycia siły zbrojnej na podstawie upoważnienia organów ONZ. **Rada Bezpieczeństwa albo Zgromadzenie Ogólne inicjują powołanie w pewnych przypadkach tzw. sił pokojowych** (tzw. błękitne hełmy, *peacekeeping*)

forces) dla zrealizowania oznaczonych celów rozjemczych lub stabilizacyjnych (a zatem zasadniczo innych niż określone w art. 42 KNZ).

Powstanie ich zwykle wiąże się z wyrażeniem zgody przez państwo, w którym dana misja ma działać – podstawą prawną jest zatem umowa międzynarodowa między danym państwem a ONZ. Jakkolwiek kontyngenty wojskowe partycypujących państw zachowują swoją narodową odrębność, to jednak pozostają one pod zwierzchnią władzą i kontrolą ONZ. Co do zasady członkowie sił pokojowych mogą używać siły zbrojnej wyłącznie w samoobronie. Jednak w szczególnych przypadkach Rada upoważnia uczestników misji pokojowych do używania siły zbrojnej dla realizacji pewnych określonych celów (np. zabezpieczenia bezpieczeństwa dostaw pomocy humanitarnej, rozbrajania członków lokalnych band, którzy destabilizują sytuację w danym państwie; np. The United Nations Operation in Somalia). W tych szczególnych przypadkach można mówić o wariacie modelu scentralizowanego.

***

Wyjątek trzeci: Użycie siły zbrojnej przeciwko byłym państwom nieprzyjacielskim (art. 107 KNZ – UWAGA: regulacja ma znaczenie historyczne)

Art. 107 Karty Narodów Zjednoczonych

„Nic w niniejszej Karcie nie może unieważniać lub wykluczać akcji w stosunku do któregośkolwiek państwa, które w ciągu Drugiej Wojny Światowej było nieprzyjacielem któregośkolwiek z sygnatariuszy niniejszej Karty, jeżeli państwa odpowiedzialne za taką akcję, podjęły ją lub usankcjonowały jako następstwo tej wojny”.

Merytoryczna zawartość art. 107 KNZ pozostaje w ścisłym związku z faktem, że treść tego dokumentu negocjowana była w końcowej fazie prowadzenia działań wojennych oraz wkrótce po ich zakończeniu. Pierwotni członkowie ONZ, dążąc do zapewnienia sobie pewnej swobody w toku rozmów kapitulacyjnych i pokojowych z państwami nieprzyjacielskimi, „wyjęli poza nawias” zakazu użycia siły przewidzianego w art. 2 (4) KNZ przypadki akcji (w tym akcji zbrojnych) podjętych jako następstwo wojny przeciwko państwom nieprzyjacielskim. W związku z tym, że wszystkie państwa „nieprzyjacielskie” (co do zasady – państwa Osi) w rozumieniu powołanego przepisu są obecnie członkami ONZ, art. 107 ma znaczenie wyłącznie historyczne.

***

Niezwykle problematyczna jest dopuszczalność użycia siły zbrojnej w przypadkach, które nie są wyraźnie wymienione w Karcie Narodów Zjednoczonych. Ich podstawą może być co do zasady międzynarodowe prawo zwyczajowe.

a) **Interwencja zbrojna w celu ochrony własnych obywateli.**

Współcześnie, bez większych oporów ze strony państw trzecich, akceptowana jest interwencja zbrojna, której celem jest ochrona obywateli własnych, którym odmawiana jest w sposób dramatyczny ochrona wynikająca ze standardu minimalnego traktowania cudzoziemców. W istocie jest to tolerowany akt samopomocy. Np.

Incydent w Entebbe (1976 rok)

Samolot pasażerski francuskich linii lotniczych został uprowadzony w czasie lotu z Izraela do Francji. Terroryci (z Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny i Frakcji Czerwonej Armii) skierowali statek powietrzny do portu lotniczego Entebbe w Ugandzie. Żądali m. in. wypuszczenia na wolność osób osadzonych w więzieniach.

Władze ugandyjskie nie podjęły żadnych efektywnych działań w celu uwolnienia zakładników (pozwoliły natomiast, by do porywaczy dołączyli ich wspólnicy przebywający w Ugandzie).

Oddział komandosów izraelskich przeprowadził (bez zgody władz ugandyjskich) skuteczną akcję uwolnienia zakładników.

Od wskazanej konstrukcji prawnej (co do zasady uważanej za zgodną z prawem międzynarodową) należy bardzo wyraźnie odróżnić tzw. **Doktrynę Putina**, opartą o koncepcję tzw. *ruskogo mira* (*Русский мир*), zakładającą, że Rosja jest gwarantem praw i obroncy ludności rosyjskojęzycznej / prawosławnej za granicą oraz – specyficznym – dobrosąsiedztwa.

„Na Ukrainie mieszkają i będą mieszkać miliony ludzi rosyjskich, obywateli rosyjskojęzycznych, i Rosja będzie zawsze chronić ich interesy środkami politycznymi, dyplomatycznymi i prawnymi.” [Władimir Putin, 18 marca 2014 r.]

Użycie siły zbrojnej jako uprawnione narzędzie Rosji dla ludności rosyjskojęzycznej (a zatem niebędącej co do zasady związanej jako obywatele z państwem rosyjskim) poza granicami Federacji Rosyjskiej nie ma żadnego oparcia w prawie międzynarodowym.

b) **Interwencja humanitarna.**

Bardzo kontrowersyjna jest kwestia dopuszczalności tzw. interwencji humanitarnej. Chodzi tu o przypadki, w których bez – upoważnienia RB ONZ – państwo bądź grupa państw używa siły na terytorium innego państwa bez jego zgody, wskazując, że jest to konieczne dla zapobieżenia katastrofie humanitarnej bądź dla zapobieżenia eskalacji katastrofy humanitarnej (pochodna czystek etnicznych lub innych poważnych zbrodni międzynarodowych).

Dochodzi tutaj do bardzo wyraźnego konfliktu względów moralnych z treścią Karty Narodów Zjednoczonych, która interwencji takiej wyraźnie nie dopuszcza.

Dodatkowym elementem wymagającym tu uwzględnienia będzie konieczność zapobieżenia nadużywaniu uprawnienia do interwencji.

Postawić można następującą tezę: jakkolwiek KNZ nie przewiduje dopuszczalności interwencji humanitarnej, to jednak (być może) jesteśmy obecnie świadkami kształtowania się normy prawa zwyczajowego zezwalającej na użycie siły w omawianej sytuacji.

Zob.

Interwencja Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji po zawieszeniu broni w Iraku (1991 rok)

Po zakończeniu operacji Pustynna Burza i wyparciu sił irackich z terytorium Kuwejtu nastąpiło zawieszenie broni. Wojska irackie przeprowadzały jednak akcje zbrojne przeciwko Kurdom w północnej części Iraku, oraz przeciwko szyitom w części południowej. Dnia 5 kwietnia 1991 roku RB ONZ przyjęła rezolucję nr 688, w której potępiła działania władz irackich i wezwała je do umożliwienia organizacjom humanitarnym udzielenia pomocy potrzebującym. Rezolucja nie zawierała nic, co można było uznać za upoważnienie do użycia siły przeciwko Irakowi w związku z prześladowaniami ludności kurdyjskiej i szyickiej.

Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Francja przeprowadziły jednak akcję zbrojną na terytorium Iraku i ustanowiły „strefy zakazu lotów” na północy i południu.

Przedstawiciel Wielkiej Brytanii wskazał przy tym, że: *„We believe that humanitarian intervention without the invitation of the country concerned can be justified in cases of extreme humanitarian need”*. (Wskazał na legalność interwencji motywowanej względami humanitarnymi).

Zbliżona – w sensie oceny prawnej – była operacja lotnicza wojsk NATO **Operacja Allied Force przeprowadzona w Federalnej Republice Jugosławii** celem zaprzestania czystek etnicznych w **Kosowie (1999 r.)**. Przeprowadzona została bez mandatu RB ONZ – jak podnosili jej wykonawcy właśnie w celach humanitarnych (*„Illegal but Legitimate Response to Mass Atrocities”*).

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na kształtującą się koncepcję *Responsibility to Protect* (R2P – „Odpowiedzialność za ochronę”), stanowiącą swoistą próbę legalizacji interwencji humanitarnej i zobiektywizowania prac RB ONZ, która – według twórców koncepcji – powinna podjąć działanie (rezygnując ze skorzystania prawa weta przez stałego członka) w celu zapobieżenia najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych – jak zbrodni ludobójstwa, zbrodni wojennych czy zbrodni przeciwko ludzkości. R2P stanowiła jednocześnie odpowiedź na impas w łonie RB ONZ, której brak działania na czas nie przeszkodził w popełnieniu tak straszliwych zbrodni jak ludobójstwo w Rwandzie (1994 r.) czy ludobójstwo w Srebrenicy (1995 r.).

Jakkolwiek znaczenie tego pojęcia jest wciąż kontrowersyjne, to jednak próbując zdekodować jego treść, można przywołać fragment niewiążącej rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 60/01 z dnia 24 października 2005 roku – 2005 World Summit Outcome.

Punkt 139 stanowi, co następuje:

*„Na społeczności międzynarodowej, działającej przez Narody Zjednoczone, spoczywa [...] odpowiedzialność za użycie odpowiednich środków dyplomatycznych, humanitarnych oraz innych o charakterze pokojowym i zgodnie z Rozdziałami VI i VIII KNZ, aby **zapobiegać ludobójstwu, zbrodniom wojennym, czystkom etnicznym oraz zbrodniom przeciwko ludzkości**. W tym kontekście Narody Zjednoczone są także gotowe podjąć odpowiednie wspólne działanie, na podstawie decyzji Rady Bezpieczeństwa i zgodnie z Rozdziałem VII KNZ [który mówi o dopuszczalności użycia siły zbrojnej na podstawie decyzji RB ONZ] [...], gdy środki pokojowe okazują się niewystarczające a władze państwowe w oczywisty sposób nie wypełniają swego zobowiązania w zakresie ochrony ludności [swego państwa] przed ludobójstwem, zbrodniami wojennymi, czystkami etnicznymi oraz zbrodniami przeciwko ludzkości [...].”*

Powyższa rezolucja jest niewiążąca, ale powołana w niej koncepcja R2P może być traktowana, jako załączek kształtowania się obowiązku Rady Bezpieczeństwa w zakresie podejmowania kroków (w tym przewidzianych w art. 42 KNZ), w celu zapobiegania katastrofom humanitarnym.

Należy jednocześnie podkreślić stanowczo, że współcześnie nie sposób jednak mówić o istnieniu prawnego obowiązku po stronie RB ONZ w omawianym tu zakresie.

Co prawda, pierwsza operacja militarna z upoważnienia RB ONZ z odwołaniem się do koncepcji R2P już się odbyła (w Libii, w 2011 r.), to jednak impas w podjęciu decyzji przez RB ONZ choćby w sprawie trwającego od 2011 roku konfliktu zbrojnego w Syrii świadczy o tym, że koncepcja ta wciąż pozostaje w sferze postulatów (lub co najwyżej *soft law*) niż twardych zobowiązań wypływających z prawa międzynarodowego.

c) Odwołanie się do siły zbrojnej w procesach wykonywania prawa do samostanowienia narodów.

Kolejnym, tym razem powszechnie aprobowanym, przypadkiem legalnego użycia siły, który nie został zapisany w Karcie NZ, jest odwołanie się do siły w procesach wykonywania prawa do samostanowienia narodów.

W chwili intensyfikacji współczesnych procesów dekolonizacji (1955-1975) pojawiło się pytanie, czy użycie siły w tym kontekście było uprawnione (I) jedynie po stronie państw kolonizatorów, (II) jedynie po stronie emancypujących się społeczności, (III) czy też po obu stronach.

Te inne niż pierwsze założenia prowadzić musiały do postrzegania konfliktu kolonialnego – o takiej konfiguracji stron – jako konfliktu międzynarodowego (a nie konfliktu wewnętrznego). Tak też te konflikty były postrzegane w świetle ustaleń (niewiążących prawnie) rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, głównie zaś: Deklaracji w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnych z 1960 roku i Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych z 1970 roku.

Legalność użycia siły w tym przypadku można teoretycznie uzasadnić wskazując, że terytoria kolonialne postrzegane były jako mające inny status prawny niż metropolia. Skoro zatem konflikt z udziałem terytorium kolonialnego nie był konfliktem stricte wewnętrznym, to

powinien być uznany za konflikt międzynarodowy. Użycie siły w takim przypadku nie naruszało zatem integralności terytorialnej metropolii.

Potwierdzenie traktatowe takich właśnie ustaleń obu Deklaracji znalazło się w artykule 1 § 4 Protokołu Dodatkowego I do Konwencji Genewskich z 1977 roku.

Protokół Dodatkowy stanowi w art. 1, że ochrona ofiar w międzynarodowych konfliktach zbrojnych obejmuje nie tylko przypadki konfliktów międzypaństwowych, lecz obejmuje również „(...) konflikty zbrojne, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciwko reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych.”

Warto zauważyć, że w związku z całkowitym niemal zakończeniem procesu dekolonizacji (tzn. w związku z faktem, że niemal wszystkie terytoria kolonialne wybiły się na niepodległość), wyjątek ten ma znaczenie zasadniczo historyczne.

ŚRODKI ODWETOWE

UWAGA – materia ta znajduje się również w części 1 skryptu (fragment dotyczący cechy VI społeczności międzynarodowej, tj. braku jednolitej władzy wykonawczej) oraz w części 5 skryptu (odpowiedzialność państwa – okoliczności wyłączające bezprawność).

Środki odwetowe (*countermeasures*) stosowane są w celu:

- skłonienia innego państwa do przestrzegania prawa międzynarodowego,
- skłonienia innego państwa do zaniechania naruszeń tego prawa.

Do środków tych zaliczamy przede wszystkim:

- a) **retorsje**, czyli akty nieprzyjazne, wrogie, ale same w sobie zgodne z prawem międzynarodowym (np. jednostronne: zawieszenie stosunków dyplomatycznych, nałożenie sankcji ekonomicznych, wprowadzenie ograniczeń komunikacyjnych).
- b) inne środki odwetowe niepolegające na użyciu siły – **represalia** (np. zawieszenie wykonywania zobowiązań umownych, zamrożenie rachunków bankowych innego państwa).

Wniosek – represalia o charakterze zbrojnym są zabronione (choć w praktyce to właśnie w ten sposób chcą usprawiedliwić użycie siły zbrojnej przez siebie). Są one nie tylko nieprzyjazne, wrogie, ale również – w istocie swej – niezgodne z prawem międzynarodowym. Są dozwolone jedynie w konkretnym przypadku, jako reakcja na łamanie normy prawa międzynarodowego przez inne państwo.

„Legalne” represalia muszą spełniać łącznie następujące warunki:

- przedsięwzięte są przez pokrzywdzone państwo przeciwko państwu odpowiedzialnemu za naruszenie zobowiązania międzynarodowego i mają skłonić to drugie do wykonania zobowiązań;
- są proporcjonalne do pokrzywdzenia;
- przed ich zastosowaniem wezwano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, do wykonania spoczywających nań zobowiązań, chyba że potrzeba przedsięwzięcia środków odwetowych jest nagła ze względu na konieczność ochrony praw państwa odwołującego się do środków odwetowych;
- przed ich zastosowaniem stosownie poinformowano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, oferując jednocześnie możliwość negocjacji;
- środki odwetowe nie mogą być zastosowane (a jeżeli je zastosowano, to powinny zostać niezwłocznie zawieszane), o ile akt międzynarodowo bezprawny jest zakończony, a spór pozostaje zawisły przed sądem lub trybunałem kompetentnym do wydania wiążącego strony rozstrzygnięcia. Środki odwetowe mogą być jednak stosowane, o ile państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego narusza zasady dobrej wiary w toku postępowania zmierzającego do rozstrzygnięcia sporu;
- stosowanie środków odwetowych powinno zakończyć się niezwłocznie po tym, jak państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego wykonało spoczywające na nim zobowiązanie;
- środki odwetowe nie mogą polegać na naruszeniu: (a) obowiązku powstrzymania się od groźby lub użycia siły zbrojnej, wynikającego z Karty Narodów Zjednoczonych, (b) obowiązków związanych z przestrzeganiem podstawowych praw człowieka, (c) obowiązków wynikających z norm stanowiących *ius cogens*, (d) obowiązku powstrzymywania się od

dokonywania (zbrojnych) represaliów naruszających zobowiązania o charakterze humanitarnym;

ŚRODKI NIEPOLEGAJĄCE NA UŻYCIU SIŁY ZBROJNEJ

Co do zasady mówimy tu o sankcjach ekonomicznych. Pamiętajmy, że sankcje mogą nakładać na siebie poszczególne państwa (np. embargo na broń, ale i np. embargo na sprzedaż danych produktów, np. embargo nałożone przez Federację Rosyjską na sprzedaż jabłek z Polski do Rosji) lub też nakładane przez organizacje międzynarodowe na państwa (np. sankcje nałożone przez Unię Europejską na Federację Rosyjską w związku z agresją Rosji na Ukrainę, trwającą do chwili obecnej od 2014 roku). Niemniej jednak, w tym miejscu wykładu zostanie przedstawionych kilka uwag jedynie w zakresie sankcji nakładanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ.

Art. 41 Karty Narodów Zjednoczonych

„Rada Bezpieczeństwa jest władna uchwalić, jakie zarządzenia, nie pociągające za sobą użycia siły zbrojnej, powinny być zastosowane, żeby zapewnić skuteczność jej decyzjom, oraz może zwrócić się do członków Narodów Zjednoczonych z żądaniem zastosowania takich zarządzeń. Mogą one polegać na zupełnym lub częściowym przerwaniu stosunków gospodarczych i środków komunikacyjnych, kolejowych, morskich, powietrznych, pocztowych, telegraficznych, radiowych i innych, oraz na zerwaniu stosunków dyplomatycznych”.

Decyzję o nałożeniu sankcji podejmuje RB ONZ po uprzednim stwierdzeniu na mocy art. 39 KNZ okoliczności zagrażającej pokojowi, stanowiącej zakłócenie pokoju lub akt agresji.

Środki z art. 41 KNZ mają charakter niewojskowy.

Warto jednak dodać, że wymienione środki w art. 41 KNZ mają charakter przykładowy (np. zupełne lub częściowe przerwanie stosunków gospodarczych). Innymi słowy, to katalog otwarty. Warto dodać przy tym, że – nie bez kontrowersji – RB ONZ w trybie art. 41 KNZ powołała dwa międzynarodowe trybunały karne *ad hoc* – Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (MTKJ) w 1993 roku i Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (MTKR) w 1994 roku.